

INGLIZ TILIDA BOG'LOVCHISIZ ILOVA KONSTRUKSIYALARNING
INTONATION-SEMANTIK VA TARKIBIY XUSUSIYATLARI

M.M.Matlabjonova

SamDCHTI magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18729429>

Annotatsiya. Maqolada ingliz tilidagi bog'lovchisiz ilova konstruksiyalarning intonatsion-semantik va tarkibiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Ularning asosiy gap bilan struktur va mazmuniy munosabati, kommunikativ vazifasi hamda ekspressiv imkoniyatlari ochib beriladi. Ilova konstruksiyalarning aniqlovchi va kengaytiruvchi turlari misollar asosida izohlanadi. Shuningdek, partsellyatsiya hodisasi bilan bog'liqligi va matn sintaksisidagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: bog'lovchisiz ilova konstruksiyalar, intonatsiya, semantika, partsellyatsiya, sintaktik aloqa, kommunikativ tuzilish, ekspressivlik, ingliz tili sintaksisi.

Annotation. The article examines the intonational-semantic and structural features of asyndetic connecting constructions in English. Their structural and semantic relations with the main clause, communicative functions, and expressive potential are analyzed. The specifying and extending types of constructions are illustrated with examples. Particular attention is paid to their relation to parcelling and their role in text syntax.

Keywords: asyndetic connecting constructions, intonation, semantics, parcelling, syntactic connection, communicative structure, expressiveness, English syntax.

Аннотация. В статье рассматриваются интонационно-семантические и структурные особенности бессоюзных присоединительных конструкций в английском языке. Анализируются их структурно-семантические отношения с основной частью высказывания, коммуникативные функции и экспрессивные возможности. Освещается связь данных конструкций с явлением парцелляции и их место в синтаксисе текста.

Ключевые слова: бессоюзные присоединительные конструкции, интонация, семантика, парцелляция, синтаксическая связь, коммуникативная структура, экспрессивность, синтаксис английского языка.

Zamonaviy tilshunoslikda gapning tarkibiy tuzilishi va semantik kengayish usullari alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Xususan, ingliz tilida bog'lovchisiz ilova konstruksiyalar nutqning ekspressivligi, mantiqiy ta'kidi hamda intonatsion tuzilishini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Bunday konstruksiyalar yordamida asosiy fikrga qo'shimcha ma'no yuklanadi, izoh va sharhlar beriladi hamda nutqning kommunikativ ta'siri kuchaytiriladi. Shu bois mazkur maqolada ingliz tilida bog'lovchisiz ilova konstruksiyalarning intonatsion-semantik va tarkibiy xususiyatlari izchil ravishda yoritiladi.

Ilova konstruksiyalar – bu asosiy ifodaga birikish orqali qo'shilgan sodda gap yoki butun gap bo'laklari shaklidagi konstruksiyalardir. Asosan so'zlashuv uslubiga xos bo'lgan ilova konstruksiyalar nutqda mantiqiy va intonatsion jihatdan ajralib turadi hamda gapga qo'shimcha semantik va ekspressiv vazifa olib kiradi. Shu jihatdan ular oddiy sintaktik kengaytiruv vositasi emas, balki nutqning mazmuniy-strukturaviy tashkil etilishida faol qatnashuvchi birlik sifatida namoyon bo'ladi [5: 668-b.].

Ilovali bog‘lanish esa tarkibida qo‘shimcha xabarlar, sharhlar, tushuntirishlar mavjud bo‘lgan sodda yoki murakkab gapning biror qismini intonatsion-semantik bo‘linish yoki ajratish orqali ifodalovchi sintaktik aloqa turi hisoblanadi. Bu hodisa sintaksisda teng va tobe bog‘lanish bilan bir qatorda o‘ziga xos aloqadorlik munosabatini yuzaga keltiradi.

Ilova hodisasining nazariy asoslari rus sintaktik maktabi doirasida ham tadqiq etilgan bo‘lib, u butun matn sintaksisida ilova konstruksiyalar sifatida talqin qilingan [2: 155-b.].

Bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalar ingliz tilida, avvalo, intonatsion-semantik ajralish hamda asosiy ifodaga tarkibiy bog‘liqlik orqali namoyon bo‘ladi. Bunday konstruksiyalar talaffuzda pauza bilan ajratiladi, yozma nutqda esa ko‘pincha nuqta, tire yoki boshqa punktuatsion vositalar orqali mustaqillikka yaqin shaklda beriladi. Natijada ular bir tomondan sintaktik jihatdan asosiy gapga tayanadi, ikkinchi tomondan esa semantik mustaqillik kasb etib, qo‘shimcha ma’no, izoh, aniqlashtirish yoki baholash yukini o‘z zimmasiga oladi. Bu ikkiyoqlama xususiyat ularning struktur-semantik tabiatini belgilaydi [3: 114-b.].

Bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalarning muhim xususiyati shundaki, ular asosiy ifodaning biror komponentini alohida ta’kidlab ko‘rsatadi. Bu ko‘pincha umumiy mazmunni konkretlashtirish orqali amalga oshadi. Masalan:

And my sister has changed a lot. Gotten fat (Mitchell M. *Gone with the Wind*. 26 p.).

Bu yerda *Gotten fat* ilovasi asosiy fikrni toraytirib, o‘zgarishning aniq ko‘rinishini ochib beradi.

Xuddi shuningdek, *I saw [Anton] in Stuttgart in the summer. On market day* (Wells H. G. *The Food of the Gods*. 118 p.) misolida ilova konstruksiya vaqtini yanada aniqlashtiradi va umumiy xabarni konkret vaziyat bilan bog‘laydi. Demak, ilova konstruksiyasi asosiy fikrning semantik doirasini toraytirish yoki aniqlashtirish orqali ma’no markazini kuchaytiradi.

Ilova konstruksiyalar ayrim hollarda mavhum yoki umumlashgan birliklarning ma’nosini ochib beradi. Bunda ular izohlovchi vazifani bajaradi. Masalan:

Now I don't believe in anything anymore. Neither God nor the calf... (Mitchell M. *Gone with the Wind*. 247 p.).

Ikkinchi gap birinchi gapdagi *anything* olmoshining semantik doirasini aniqlashtirib, inkor mazmunini kuchaytiradi. Bu kabi konstruksiyalar yuqori darajadagi abstraktlikni kamaytirib, nutqni aniqlik va ta’sirchanlik bilan boyitadi.

Bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalar asosiy ifodada ko‘rsatilgan belgi yoki harakatning darajasini ham ifodalashi mumkin. Masalan:

Maria smiled at the girls and was happy for them in her heart. Most of all for Anna (Bellow S. *The Adventure of Augie March*. 110 p.).

Bu yerda ilova konstruksiya xursandchilikning kimga nisbatan kuchliroq ekanini ajratib ko‘rsatadi. Demak, ilova nafaqat aniqlashtiradi, balki ma’no ierarxiyasini ham belgilaydi.

Ayrim holatlarda ilova konstruksiya sabab, natija yoki qo‘shimcha izoh ma’nolarini ifodalaydi. Masalan:

On the second day, Anna woke up in the morning – her head burst. Didn't sleep almost all night (Mitchell M. *Gone with the Wind*. 119 p.).

Bu yerda ikkinchi gap birinchi gapdagi holatning sababini ochib beradi. Sintaktik jihatdan mustaqil ko‘ringan bo‘lsa-da, u semantik jihatdan asosiy ifodaga to‘liq bog‘liqdir.

Vazifasiga ko‘ra, bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalar asosan ikki guruhga ajratiladi:

- 1) asosiy ifoda komponentlarini aniqlovchi yoki izohlovchi konstruksiyalar;
- 2) asosiy ifodani to‘ldiruvchi va kengaytiruvchi konstruksiyalar.

Birinchi guruhdagi konstruksiyalar ingliz tilida eng keng tarqalgan bo‘lib, ular bosh va ikkinchi darajali bo‘laklarni konkretlashtiradi, umumiy tushunchani toraytiradi yoki semantik jihatdan ochib beradi. Bu tasniflash tamoyillari tarixiy grammatika an‘analarida ham uchraydi [4: 152–157-b.].

Ikkinchi guruh esa asosiy gap mazmunini rivojlantirib, harakatning sharoiti, sababi, maqsadi, vaqti yoki makonini qo‘shimcha ravishda ko‘rsatadi.

Shunday qilib, ingliz tilida bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalar nutqning intonatsion tuzilishi, semantik aniqligi va ekspressivligini ta‘minlovchi muhim sintaktik vosita hisoblanadi.

Ular yordamida muallif fikrni bosqichma-bosqich ochadi, ma‘no urg‘usini taqsimlaydi hamda kommunikativ ta‘sirni kuchaytiradi.

Bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalar keng badiiy-ifodaviy imkoniyatlarga ega bo‘lib, ular nutqqa nozik semantik va ekspressiv ma‘no ottenkalarini olib kiradi. Ularning ajratilganligi sababli ilova birliklari asosiy gap bo‘laklariga nisbatan kuchliroq semantik yukni o‘z zimmasiga oladi va axborotning muhim qismini mantiqan ajratib ko‘rsatadi.

Ilova konstruksiyalarining funksional imkoniyatlari faqat ekspressivlikni oshirish bilan cheklanmaydi. Ko‘plab hollarda ular gap mazmuniga yangi semantik ottenkalar kiritadi, axborotning mantiqiy urg‘usini qayta taqsimlaydi va fikrning aktual bo‘linishiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Natijada tema va rema munosabatlari o‘zgaradi, axborot markazi boshqa komponentga ko‘chadi. Bu esa ilova konstruksiyalarining kommunikativ-strukturaviy ahamiyatini belgilaydi.

Bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalar, xususan, partsellyatsiya hodisasi bilan bog‘liq holda, matn ritmining o‘zgarishiga olib keladi. Ular nutqni qisqa, lo‘nda va intensiv shaklda tashkil etish imkonini beradi. Grammatik jihatdan uzilgan, biroq intonatsion jihatdan mustaqil bo‘lgan bunday birliklar zamonaviy matnlarda axborotning emotsional va informatsion to‘yinganligini oshiradi.

Bu jihatlar ilova konstruksiyalar sintaksisi doirasida ham alohida qayd etilgan [1: 18-b.].

Shu bilan birga, ilova konstruksiyalarini qo‘llashda me‘yor va uslubiy muvozanat muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning ortiqcha yoki tizimsiz qo‘llanilishi ekspressivlikning susayishiga, stilistik qoliplashuvga hamda grammatik nomuvofiqliklarga olib kelishi mumkin. Ilova hodisasi faqat asosiy ifodaning avtosemantik xususiyati mavjud bo‘lgan hollarda samarali ishlaydi; aks holda, sintaktik yaxlitlik buziladi va asosiy axborotni tashuvchi komponentlarni ajratish qiyinlashadi.

Umuman olganda, bog‘lovchisiz ilova konstruksiyalari zamonaviy ingliz tili sintaktik tizimining muhim elementi sifatida qaraladi. Ular teng va tobe bog‘lanish qatorida o‘ziga xos sintaktik aloqa turi bo‘lib, matnning mantiqiy tuzilishi, informatsion tashkil etilishi hamda stilistik ifodaliligini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Adabiyotlar

1. Гайбова М.Т. Присоединительные конструкции и их стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка). Автореф. дисс... канд. филол. наук. – М., 1973. – 21 с.

2. Колесников Л.В. Подключенные конструкции в синтаксисе целого текста: Автореф. дис. канд. филол.н. –М., 1971. –21 с.
3. Ломоносов М. В. Российская грамматика. Императорской Академии Наук. –Санкт-Петербург. 1755. –213 с.
4. Mamasoliev I.U. Structural-semantic complication of speech in german with the participation of connecting structures // Вестник таджикского национального университета. Серия филологических наук, №4. ISSN 2413-516X. –Душанбе, 2022. – С. 152-157.
5. Ubaydullaevich, M. I. (2023). PRAGMATIC RELATIONSHIP OF CONNECTING ELEMENTS IN CONNECTING STRUCTURES. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 667-669.